

A fent említett pontosítások azonban éppen azokon a területeken merültek fel, amelyek a kötetnek a színháztörténeti folytonosságban betöltött szerepét mutatják: a piarista rend az, amely a legtöbb szállal kapcsolódik a hamarosan megjelenő hivatásos magyar nyelvű színháztörténethez. Szerzői, Simai, Dugonics, Egerváry Ignác, Koppi Károly a hivatásos színház első drámaírói is, a piarista iskolai színházi gyakorlatból nő ki a hivatásos magyar színház repertoárja. Innen nézve tűnik igazán értékesnek és jogosnak a Kilián István által kitűzött feladat teljesítése, a XVIII. századi piarista dráma és színház értékelő elemzése.

CZIBULA KATALIN

Források Pápa város 1848/49. évi történetéből. Vál. szerk. a tanulmányokat és a jegyzeteket írta HUDI József. Pápa, 2001. 400 l. /Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Forrásközlések 2./

A kiadvány többet tartalmaz, mint amit címben jelez. Hudi József úgy szerkesztette meg a kötetet, hogy a polgári átalakulás minden lényeges eleme megjelenjen Pápa város életének 1831–1851 közötti időszakában. Pápát, a Bakonyalja és a Kisalföld találkozásánál fekvő várost a reformkorban Veszprém megye második városaként emlegették. A vármegye alközpontja volt, emellett az Esterházy grófok Pápa-Ugod-Devecser uradalmának birtokközpontja, olyan városi létesítményekkel, mint kórház, patika. Közigazgatási és gazdasági központ. Jelentős egyházi intézmények székhelye: a református egyház-kormányzat mellett a híres református kollégium teológiai és jogi felsőfokú képzéssel. A katolikus főplébánia, a pápai főesperesség központja volt. Két katolikus szerzetesrend működött a városban: ferencesek és a gimnáziumot fenntartó bencések. A város és a környék kereskedelmi, ipari életében kiemelkedő szerepet vivő zsidó közösség a hitközségen keresztül kapcsolódott a városkormányzathoz. Pápa ekkori fő-rabbija Lőw Lipót.

Petőfi és Jókai iskolavárosának a szabadságharc időszakára vonatkozó forrásait az előzményekkel, a reformkorra vonatkozó forrásokkal együtt adja közre a szerkesztő. Ennek tudományos indoklását az előszóban fejti ki. A romantikus-liberális történelemszemlélet az eszményítés, valamint a kortársak személyes érintettsége miatt nehezítette a tényfeltárást. A helytörténet számos részletet feltárt ugyan mind 19. század fordulóján, mind a két világháború között, de a nagyobb összefüggések figyelmen kívül maradtak. Az 1980-as évektől jelentek meg azok a várostörténeti illetve társadalomtörténeti monográfiák, forráskiadványok, amelyekben más kutatókkal együtt Hudi József éppen a szélesebb körű politika-, és társadalomtörténeti összefüggéseket tárta fel. Ezeknek az eredményeknek a figyelembevételével állította össze a közölt forrásokat a szerkesztő Hudi József, és ezzel biztosította a jelen kötet helytörténeten túlmutató értékét.

Külön fejezetben ismerteti az előszóban a szerkesztő a források kiadásának elveit és módszereit, ami a felhasználók számára egyértelművé teszi a forráskezelést. A források lelőhely megjelöléssel, ahol szükséges iratismertetéssel, fordításban kerülnek közlésre. Hudi József a magyar és német nyelvű, Kölblös József a latin, Kránitz Zsolt a magyar forrásokat dolgozta fel. A szerkesztő a forrásokat öt fejezetben csoportosította: I. Pápa a reformkorban. (1831–1848.) II. Pápa a polgári átalakulás küszöbén (1848. jan. 2.–1848. jún. 26.) III. A város a honvédelem szolgálatában. (1848. jún. 27.–1848. dec. 31.) IV. Császári zászlók alatt. (1849. jan. 2.–1849. ápr. 29.) V. Végkifejlet. (1849. ápr. 28.–1851. júl. 16.) Az egyes időszakokra vonatkozó forrásokat bevezető tanulmányokra a későbbiekben még visszatérünk.

Az adott időszakon belül az állami, országos, városi és egyéni események mind bemutatást nyernek rendeletek, városkormányzati határozatok, polgári kérelmek, magánfeljegyzések, visszaemlékezések alapján. A város minden rétege megjelenik a forrásokban. A földesúri képviselő, a megyei, városi tisztviselők, a katolikus egyház papjai, a református kollégium tanárai,

diákjai, a város gazdag polgárai és szegénységi bizonyítványt kérő lakosai, a zsidó hitközség gazdag és nincstelen tagjai hitközségi és egyéni problémáikkal. A forrásokból az országos események iránti lelkesedés mellett kritikus hang is hallatszik, a város vezetőinek óvatos magatartása a személyes és anyagi biztonság megővésére való törekvésként tárul elénk. A források ugyan Pápára vonatkoznak, de bennük és mögöttük ott van a polgári átalakulásért, annak nehézségeivel, ellentmondásaival küzdő ország, az anyagi és személyi áldozatot kívánó szabadságharc, a visszatérő császári hatalom megtorlásokkal kezdődő berendezkedése, a városi és megyei tisztviselők kényszerű együttműködésétől az önkéntes kiszolgáltatásig. Indokoltan jegyezte meg a pápakovácsi plébános az egyik megyei tisztviselővel való beszélgetésekor az 1848. december végi hadi események következményeit taglalva: „Hiszen mi vagyunk az ország.” (N. 143.)

A szerkesztő ennek érzékeltetését a források széleskörű válogatásával valósította meg. Az a tény, hogy Pápa megyei jogú város levéltára a II. világháború alatt szinte teljesen elpusztult, egyetlen szempontból előnyt jelentett számára: a megyei és országos levéltárak, kéziratárak anyagából, a korabeli országos sajtóból és a korszak nyomtatott anyagából vett szemelvények nagyobb összefüggések felismerését, az események több szempontból való mérlegelését teszik lehetővé az olvasó számára is. Ezt szolgálják a szerkesztőnek – korábbi kutatásai és tanulmányai alapján – az egyes időszakok forrásai elé írt bevezetői. Az összefoglalók – reméljük – Pápa polgári átalakulásának monográfiáját előlegezik. Ennek lehetősége és jelentősége már túlmutat a várostörténeten.

A polgári Magyarország kiküzdésének és megszületésének fontos színterei voltak a városok, az egy kisebb régió közigazgatási, gazdasági, kulturális központja lévén a saját vonzáskörzetükben igazodó pontként szolgáltak. A recenzensnek nehéz volt lemondania arról, hogy a fentieket ne illusztrálja a forrásokból vett idézetekkel. Egy példától azonban nem tudott szabadulni. A gyermeki őszinteség megnyilván-

nulása a császári csapatok 1848. dec. 30–31-i bevonulásakor, és a felnőttkor mérlegelő józan-sága az 1849. ápr. 26-i kivonuláskor. A bencés rendfőnök írta le a gyerekek viselkedését: „A gyerekek legbátrabbak voltak, és egész naivsággal elejbők futottak, egymást biztatván: Jertek, nézzétek, ott jön az ellenség!” (N. 149.) Francsics Károly visszaemlékezésében így fogalmazott a kivonulás láttán: „Ez a hordozós-kodás kissé megrettente bennünket: nem tudtuk, kié vagyunk vagy leszünk. Láttuk, hogy nagy mozgalom van az országban, de azt, hogy kinek kedvez a szerencse, meg nem tudhatuk sehogy sem.” (N. 206.)

A fenti példa azt is szemlélteti, hogy a szerkesztő figyelme mennyire átfogta és kibontotta a forrásokban lévő lehetőségeket. Ezt még növelte azzal, hogy bőséges jegyzetanyaggal segítette a tájékozódást és az olvasói, kutatói felhasználást. A régi szóhasználat értelmezésétől névazonosításig, események magyarázatától iratismertetésig, a latin kifejezések fordításától a kötetben szereplő személyek élet-, és pályarajzáig minden fontos információt megtalálhat a kötet használója. A nagyszámú jegyzetanyag indokolhatta azt, hogy a folyamatos forrásszámozás ellenére a jegyzetszámozás az adott időszak forráscsoportjain belül újra kezdődik. Ez a többször előforduló személyek esetében nehézkessé teszi az adott személyre vonatkozó összes információ áttekintését. Az első előfordulásra való utalás némileg csökkentette volna a jegyzetmennyiséget is. A szerkesztő – jó érzékkel – a mértékegységek és a hónapok magyar neveinek külön táblázatban való közreadásával mérsékelte a jegyzetelendő adatok mennyiségét. Időrendi táblázat összeállításával könnyíti meg az események időbeli elhelyezését. A források keretbe foglalására talán szerencsésebb lett volna az időrendi táblázatot a kötet elejére tenni. Mutatóként is szolgálhatott volna az időrendben következő forrásokhoz, amelyek áttekintését a kötet végén lévő tartalomjegyzék szolgálja.

A forráskiadványt összeállítója történelmi olvasókönyvként is ajánlja. Ennek fontosságát és hasznosságát nem kell, és nem is lehet elég-

gé indokolni és üdvözölni. A középiskolai tanulmányaik befejezésével minden pápai diáknak a ballagó tarisznyájában ott szeretném látni a kötetet. Vigye magával, és időnként elővéve emlékeztesse arra, hogy egykori diákelődei és azok tanárai részesei voltak nemcsak egy társadalmi és gazdasági jellegű átalakulásnak, hanem magukévá tették és elfogadták, sőt követendőnek tartották a közgondolkodás megváltozását. Számukra a szűkebb és tágabb haza, a közjavára való törekvés természetes és kívánatos magatartás volt, a felelősségtudattal rendelkező polgár gondolkodásának alapja.

A recenzens abban a szerencsés helyzetben van, hogy az egykori Református Kollégium néhány tanára jóvoltából diákként az 1960-as évek elején, Pápan ebben a szellemiségben még részlesülhetett. A Hudi József forrásközléséből szerzett ténybeli ismeretből engedtessek meg, hogy idézze – a Református Kollégium egykori tanárai előtti főhajtásként – reformkori diákelődjének visszaemlékezését az 1847-es esztendőre: „A tudományok a legnagyobb szabadelvűséggel adtak elő. Azért amidőn a pápai iskolába jöttem, úgy éreztem, mint aki egy homályos szobából – ahol a tárgyakat jobban csak tapogatva lehet észlelni – egy teljesen megvilágított terembe lép.” (N. 24.)

Hudi József forráskiadványa a „Pápai Református Gyűjtemények” kiadványai között a „Forrásközlések 2.” köteteként jelent meg. Ez a tény újra megerősíti a fogékony diákkorban megismert és elfogadott szellemiség erejét. Az egyes emberekben ez tovább élve képessé teszi őket – a jelen esetben – arra, hogy reménytelenséget sugalló helyzetből újjászervezzék a Református Kollégiumot, és annak a gyűjteményeiben tudományos és közgyűjteményi feladatot vállaljanak. Ennek bizonyossága Hudi József hiánypótló munkájának megjelentetése, amelyhez a már említettekén kívül munkatársként Jakab Réka, valamint a tipográfiailag is igényes kötet technikai-, és sorozatszerkesztőjeként Mezei Zsolt is hozzájárult. Reméljük és várjuk a következő köteteket.

Balsamo, Jean-Simonin, Michel: Abel L'Angelier et Françoise de Louvain (1574–1620). Suivi du Catalogue des ouvrages publiés par Abel L'Angelier (1574–1610) et la veuve L'Agelier (1610–1620). Genève, 2002. Librairie Droz, 636 l. /Travaux d'Humanisme et Renaissance 358./

A történeti diszciplínák csak nehezen tartanak lépést az elméletiekkel. Ma már a könyv és az információs társadalom, az információs technológiák változásai az egyes történeti korokban, a könyv a társadalom életében stb. témák uralkodnak a tágabb értelemben vett könyvtörténeten belül. Egyes szociológiai, filozófiai iskolák elméleti eredményeit szembesítik azokkal az egyes történeti korszakokra vonatkozó tényekkel, amelyek megfelelnek az elmélet igazságának alátámasztására. Ezzel párhuzamosan a szűkebb értelemben vett könyvtörténet, mint történeti diszciplína vár arra, hogy alap kutatás szintjén végre számba vegyük, hogy melyik korszakban mit, hol, ki adott ki, és ezek a kiadványok hol találhatóak ma. Milyen volt az egyes kiadók kiadói politikája, hogyan épült fel az egyes országok kereskedelmi rendszere, illetve a nemzetközi kereskedelmi hálózat. Ha tetszik szeretnénk megteremteni egy összehasonlító könyvtörténetírás lehetőségének alapjait, folyamatosan kiegészítjük az elméletet kedvelők, elméletet írók potenciális érvrendszerét.

A tragikusan fiatalon elhunyt Michel Simonin és munkatársa Jean Balsamo évtizedekig dolgozott ezen a kötetten. Igazi könyvtörténeti munka: kiadói katalógus, kiadás és kiadványtörténet, könyvkereskedelem története, illusztráció történet. Források, és kiérlelt monográfia egyben.

Az igazán sok újdonságot közlő része a kötetnek, a második, Abel L'Angelier 507, az özvegy 88 kiadványát mutatja be. Az egyes kiadások leírásában a szerzők eltérnek a francia retrospektív nemzeti bibliográfiának számító sorozatban (*Répertoire bibliographique des livres imprimés en France au seizième/dix-septième siècle*. Baden-Baden, Koerner) alkalmazott gy-